

Zeitschrift: Die deutschen Mundarten : Monatschrift für Dichtung, Forschung und Kritik

Band: 4 (1857)

Artikel: Güldenstæren un Güldenk'ē : Volksmärchen aus der grafschaft Mark.

Autor: Woeste, Friedrich

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-179171>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 08.08.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Händel suchen; *fuggern*, Diebsgriffe versuchen, heimlich entwenden; *fuchsen*, *füchseln*, *fixeln*, stehlen; auch: *fuschen*, *fuscheln*, *futteln*, *fauteln*, betrügen, entwenden; *ficken*, *fickfacken* u. a. m. Schm. I, 508 ff. Stalder, I, 402. Schmidt, 62. Hennig, 75. Weinh. 24. Bock, 12. Z. III, 132. 133. 366, 17. 373. — Keller, Thüringer Idiot. 22: *fugeln*, gleiten (auf dem Eise), auf dem Schlitten fahren; *futschen*, ausgleiten; *futschig*, schlüpferig. — Bei all diesen liegt wol die Grundbedeutung in dem lautmalenden (interj.) Ausdrucke für eine schnelle Bewegung. — Vgl. engl. *fickle*, *flatterhaft*, *wankelmüthig*; *fidge*, hin und her laufen; *fudge*, betrügen, windbeuteln; *feague*, peitschen; etc.

- 11) *Pad*, Pfad, Weg. — 14) *Bruck*, Braut; s. oben zu I.
- 16) *zer Kirchen gän*, zur Kirche gehen (hier: um sich trauen zu lassen).
- 19) *quöm*, käme (zu *kummen*), nach goth. *qui man*; ahd. *que man*, wovon noch mhd. das Prät. *qua m*, *quæ me* und das Adj. *be quæ me*, passend, bequem (alemann. *kummlich*). Vgl. nachher: *du küs*, du kommst, *küste*, kommst du, *si kätt*, sie kommt (Z. III, 555, 33).
- 22) *Kluck*, f., Glucke, Gluckhenne; Z. II, 561, 1. — 23) *Eierschluck*, Beiname des Kuckucks, der die Eier kleiner Vögel aussäuft. — *schnakisch*, scherhaft, trollig; Z. II, 541, 150. III, 231, 3. 267, 6. 368, 54. 425, 14. 560, 2.

'Güldenstærən un 'Guldənkî'o.

Volksmärchen aus der grafschaft Mark.

Maidach was int land kuemən: wàld un wiəsə stönnən prächtich im niggən klèidə fan jungəm louf un gras; də füegəl süngən in büskən un op böimən; də munterən ìmekəs sñəgən huànic hüt dər blaud; də müggən slaügen trumməlskop in dər locht und danśedən üm rükə un strükə; də wittən uu bunten molkəntöiwərs un də 'géälən buetərfüegəl jågedən sik fan èinər blaumə nà dər annərn.

Op 'nər sleddə in 'mə baükən louhə dà sât ən krüesəl jungər méæ'kəs, dä wærən hüt dər stad kuemən un wollən dəs Maiəs sunnə un wunnə hir bûten gənaitən. Med fərtellən un pännərspielən, med kif'orn un kikstərn un kränsəbinnən 'gonk éän də Sunnə ächtər də 10. béärgə, un ær se sik dərfüär hoddən, was øt al lâtə am dâgə.

„Mi sal doch mäl fərlangən“, sa'g èint fan də méæ'kəs, of usə jungə kùenink sik bâllə 'nə gémâlin saükəd, un bâ hä dai wuàl dennə häld. Glücklik dat fröilən, dat hai füär sinə brûd kaisəd!“ — „Jå jä“, raipən allə med éns, „vn finerən man, ən bëätərən fürstən assə 15. hai, dä sal noch junk wèr'ən!“ — „Ik wol, dattə mî næmə!“ sa'g ən méæ'kən, dat 'genk allèinich wit gækled, haddə flessən hår un ougən so bla as 'nə wiəweltə, un bai éär dà 'rin këik, dai moch seggən,

sə haddə 'r niən ar'g in. „Ik wol, dattə mî næmə!“ sa'g sə, „en par twillingə wollən fi winnən, dà sol 'et jüngəskən 'nø 'güldenə stærnə oppər buàrst un 'et dèirnkən 'nø 'güldenə kî'ə ümmən hals hewən.“ Dat kwâm dən annərn fraulif'ən sou putsich füær, dat sə hardə un hellə oplachedən, un dəs lachōns wol langə kain ennə wér'en. Ant lestə sa'g 'r èinə: „Laiwə Drükkən, súh! hir hek di en méärgən-blaümkən plucht; nû weissi mál saihən, of du huàpnungə héäš. Sə krid 'nə; sə krid 'nə nit; sə krid 'nə; sə krid 'nə mit“ Un as dat lestə bléæ'kən med sə-krid-nə fítəplucht was, dà klappe-dən sə allə in də hännə.

Mə siéd insgölikə: „Huàrkər an dər wand, hærd sin s'gimp un s'gand.“ Düsə kær was dat nit sou. Et slågedə sik, dat də jungə fürstə gérâdə in der nægedə stond un dəm lestən füær'gangə tau-lustərd haddə. Hai súhd də méæ'kəs, sai éän àwər nit.

Sə red, sik, nà hûs un nêäməd də bës géämedə 'Géärdrud tükən sik. Də s'gönstə blaumənkrounə, dä sə mákəd han, daud sə één med gëwàld oppən kop. Sə sal één kükningin sin.

Də küénink dai gëid àwər sinnigə tärüggə un mákəd, dat hä oppən annərn wéä'g küöməd. Sou drå at hai dan sinən dainər driepəd, s'gikkəd hä 'nə déän méæ'kəs nà. Dai menskə sal één ferkundskoppən, bà' dat fröilen im wittən kléi'ə wuënaftich es un bat sə füär'fröndskop'héad. Noch déän åwənd wéit də fürstə bës'gëid.

Hai mákəd'sik nu med dər juffər békand un find, so es nit alléina'ser s'goin, män se héad ok 'et bestə gëmaüdə fan dər weld. Mer hof'hai nit to wiëtən!

Gaf dat mál 'en opsaihən! Manige wärən dər, dä dəm 'guëdən fröilen één glückə nit-en 'güntən; àwər nümməs was spaier un figger op düsə híräd, as dəm fürstən sin eigeñ mouder. Dat was en aisk, stolt wif, dat wol sik swart eärgərn, dat één suen niən fröilen ut'küéninklikəm geblaüdənám.

As də hochtid füärbi was, dä frilik lait də allə sik tiégən één suen niks mär fan dər sakə utståen; àwər də slangə sam wîwə was fastə dəs willəns, də jungə frau sol één gift faülən, so drå at sik män middəl un wéäge füntən, üm één antəkuemən; un, lèidər 'Guàdəs! dai füntən sik bällə.

Et 'gaf krîg: Dä moch də küénink sinə laiwə echtefrau, dai nû 'guëdər huàpnungə was, fërlåtən, un hai wus ok nit, bu langə at hä utə bléif. Åwer hä lait sə tärüggə, so glof he tə-wanstən,

20.

25.

30.

35.

40.

45.

50.

55.

unnér dör suàrgø un pléægø fan sin moudér, deär hai sə op de sèile band.

Dø tíd kwâm, dat dø küñningin kråmøn sol. Dà kú'ord dø àllø med dør wîsømou'er af, bat sə dauøn weld. Dø küñningin krid twèi kinnér, gérâdø sou as sai tøfütøren sa'gd haddø: øn süenken med 'nér 'gûldenøn stærnø un øn döchtørkøn med 'nér 'gûldenøn kî'. Dørwile at dø moudér nu 'gans swâk dør liød, wèrd dø kinnér op sid dåñ. Tørnå seggod dø wîwør füär dø mou'er, sə häddø twèi rü'ekøs tør weld bracht. Dat bûd dø àllø ok eärøm suønø, døm' küñningø. As dai dat hærd, s'gûmød hä fan 'gift un lät sin moudér wî'er seggøn, sə sol dai jungø rü'øns am léæwøn låtøn, bit hä hëimø kwæmø; sin wîf àwør solløn sə int depstø luák smítøn, dat män im tourne wært; eärø kost sol wâter un brôud sin.

Dø àllø dæ' nø dai harmøn twillingø emø dainø, dä sol sə ümbrengøn. Män fréid as dai menskø ok was, usø Héär'guàd wus' mæ ant héärtø te grípon, üm dat dai wüärmkøs solløn am léæwøn bli-wøn. Dà súhd mæ: „Bat 'Guàd wel erhälløn, dat kan nit fér's'gînøn, noch ferkälløn.“ Et was déäm kærlø nit menskønmüegølik, dat hai dø kinnér med sinøn eiginøn hännøn doud makedø. Hai nám 'ne 75. kistø, la'g sə dà in, sat dä oppøt wâter un lait se flaitøn.

Sou drîewøn sə dø 'ganøe nacht düær un kwæinøn wîd wéäg. As dø dach gríemeldø, dà was mi in déär wendungø øn fiskør med sim s'giæpø omme wâter, dai súhd dø kistø fan færingøs ánswemmøn. Hai sneld sik, dattø derbî küønd un find dä klainøn. Ik kan nit 80. seggøn, bat eäm dat 'nø fraüdø was. „Ink s'gikkød mi usø Héär'guàd!“ raüpød hä. Dat was fan oursákøn: lange járø haddø hai mød sinør frau im echtøstannø léæwød, un niønen eärwøn han sə tøhoupe wuannøn. Nû konnøn sə mál kinnér optreckøn.

Dai 'guødøn fiskørlü' trökkøn sinnør düsø kinnér op med 'nér laiwedø un ined 'nér suàrgø, gølik assø wan sə eär eigin blaud wéäst wæren. Usø Héär'guàd, dä nikø ungølounød lät, haddø hir døn séægen færtøns bi dør hand. Dø pléægøellern sægøn bâllo, dat dø stærnø un dø kî'ø med dø kinnér wössøn, un dat sai män ümmør dørfan afsnø'øn möchtøn, üm dat dai 'gûldenøn smuk nit tø swår'wour'. Dådüär wöir'en sə in kuårt røcht wuàlståendø lü' un höftøn sik nit mär tø plágøn, as sə füär dør tíd mochtøn. Sø konnøn dø kinnér ok wuàt lærøn låtøn. Dat dæn sə dan trülik, und bat dæn klainøn män ichtøns bedainød un nütte was, dæn wæren sə nikø inne

sülich. Də kinnər àwər næmən wunnərbårlik ân in allər lærə un han med niègən jår fiel mær wiètenskop, as annerə dai jårə öllər wærən. 95.

Ens sittəd sə təhoupə am diskə un éätəd wuàt, dà siəd də àllə fiskər: „Frau, bat sin-fi dock fan usəm Héär'guàd gəséegənd, dat hai us düsə kinnər 'et wâter af š'gikkəd héad!“ As hai sou kú'ord, 100. frågəd də suən — ‘Güldenstärn han sə 'nə naümed — : „Tattə, siffi dan nit ümmər bî u wéasən? sid it dan nit usə rëchtə ellərn, gəlîk as annerə kinnər éärən fâdər un éärə moudər hewəd?“ — „Nèi“, siəd də fiskər, „sal mi 'Guàd! ik wel nit laigən un et annərs seggən as bu at es. Twårəns, ik hewə ink so laif, it könnən mi nit lai- 105. wər sin, wan it minə rëchtən kinnər wærən.“ — „O“, segged də kinnər, „wüstə-fi doch, bai dan buàwən immə lannə usə rëchtə fâr un mour sind! Män usə 'guədə pléægællərn wollə-fi déärümmə noch likə laif hewən. Nû kön-fi àwər nit dûərn, biffi fərlöf hed, daffə usə rëchtə ellərn saükəd.“ — 110.

Unnöi lait də fiskər də jungən kinnər treckən. Awər se hærd nit op med biddən un béädəln, bit hai. 't 'nə tau'gièd. Hai siəd 'nə noch düt un dat, bu sə sik bi früemdən lü'ən fərhällən sollən, dan 'gièd hai 'nə sinən séægən un lät sə raisən.

Getroust trekkəd sə düär manich duàrp un manigə stad, üäwər 115. manigən bëärg' un manich dâl. Män fan ellərn, dä éärə kinnər fər-luärən hâñ, hærd sə niks un ümmər niks. Dà siəd də brou'ər tię- gən sin süstər: „Usə Héär'guàd héad us so wunnərbårlik erhällən, dä fi noch 'ganš klain wærən, hai sal us ok wuàl wî'ər bi usə ellərn brengən!“ An téær'geld han sə frîlik niènən mangəl, dâ langəd dat 120. 'gold tau, dat ümmərwéäg med 'nə wässəd.

Oppət lestə kueməd sə in dai stad, bà éär fâdər küənink was. Duənə bim sluàtə stond 'nə 'guədə héärbeärgə, dà kærd sə in. Də wèird fərwünnərd sik, dat twèi sou jungə kinnər al düär də weld raisəd, mær noch, dat sə so fərstännich sid un fan alləm bës'gèid 125. wiètəd. Hai frågəd sə ok, bà sə dat 'geld héær kriégən, dat sə füär téærungə nöidich hän. Sə seggəd et éäm. Op dat dûərd et nit langə, dä 'gèid dər ən géröchtə fan düär də stad un küənd ok tau dən årən dər àllən küëningin. As dai dat hærd, es 'et éär fär-təns unsachte. 'Ganš unliédich š'gikkəd sə nà dəm wèirdə un lät 130. 'mə seggən: „I söld dai früemdən kinnər ja nit treckən låtən; ik wel sə èirst saiheñ. Un üm dat sə mînəthalwən niènə köstən hewəd.

so wəl iəkə füär so də hérbéärgə bətälən un fan stund an söld sə
éätən un drinkən fan mînəm diskə hewən.“

Də kinnər lät sik dat gəfallən, un gl̄ik dən selstigən åwənd 135.
wèrd 'nə kostbårə gərichtə ûtəm sluàtə bracht. Aer sai àwər noch
am diskə sittəd, kïend ən füegəlkən, dat fl̄igəd düärt finstər un
pikkəd fan èinər š'gütəl; män kuàrt dərop fäld ət hen un esoud.
Då krid də wèird, dä ouk in dər stuàwə was, argə gədankən. Hai
wârš'gauəd də kinnər un siəd: „Eätəd nit fan düən sp̄isən; ik lōiwə, 140.
dər es fərgift innə!“ Hai lät nu dat éätən in 'n fiskəkolk š'guddən,
dà 'gàd dər ok də fiskə doud fan. As də kinnər dat saihəd, bəgrî-
pəd sə wuàl, dat 'nə də àllə kùëningin nà 'mə léæwən stèid. Sə
treckəd ût dər stad.

Dərbütən im fellə kùënd 'nə ən finən hærən in də maütə, dai 145.
häld sin péärd an un frågəd: „Kinnər, bânenñən sid it héær un bà
sal də raisə med ink hen?“ Dà fərteld sə éäm, sə wærən wîd héær
kuemən, üm éärə rèchtən ellərn tə finnən. Dat mákəd dən hærən
nûš'girich, un hai lät sik éärə 'ganšə be'gièwənhaid fərtellən. Sou
hærd hä ok fan dər stærnə un fan dər kî'ə, un dat də àllə kùënin- 150.
gin sə haddə fərgièwən wold. Dat fäld éäm fàttərstund hèit op sin
héärtə. Hai twîwəld nik's mär, dat düsə kinnər éäm ângàd. Sou
springəd hai fam péärrə, niəmd sə innən arm, küssəd sə un siəd:
„Inkə fâdər, déän it saükəd, dat sin iək!“

Sə 'gàd nu təhoupə nà 'mə sluàtə. Dà lät hai färtəns də àllə 155.
küëningin un də wîsəmou'ər hâlən un füär gərichtə stellən. Sə
könd nit langə löi'gnən, dan dä knecht, dai də kinnər haddə üm-
brengən sold, dai kùeməd nû fan sik selwər un tûgəd üäwər sə.
Dat gərichtə àwər fərordëild də baidən 'guàdlousən wîwər taum fûr.

Män ær dat noch so wîd es, lät sik də kùënink dən tourən 160.
uàpən slaitən un stîgəd selwər 'runnər in dat luàk, dà sinə uns'gül-
ligə frau sou manich jår innə lî'ən haddə. As hai bî sə kùënd un
sûhd, dat sə mær emə š'gièmə as 'mə lebännigən menskən glikəd, dà
fäld hai füär éär op də knai un hûləd. Dan bid hai éär af, dat hä
sinər mou'ər lost un éär al dat lèid andân hađdə. Hai häld sə an, 165.
sə sol med éäm 'rop int sluàt kuemən un wî'ər sinə laiwə frau un
küëningin sin. Op dat siəd sai: „Fərgièwən hew-ik, wèit Guàd!
di langə un næmlik allən, dä mi wèih dâñ hewəd; àwər wir bî di
treckən, dat mach ik nit. Minər dâgə es wainich mär. Lämmi dat
biatkən noch hîr fərslîtən!“ Də kùënink lät àwər nit nå med bid- 170.

dən. Et *lestə*, as alles nit helpən wel, siəd hä: „Laiwə frau, iək sin ət frîlik nit wärd, dattu wir bi mi tūhs; män dau et üm dinər kinnər willən, dä héad usə Heär'guàd erhällən un liemə bracht!“ Dan fôrteld hai eär, bat sik alle med nə bøgiowən haddə! Dä sai fan eärən kinnər härd, siəd sə: „Wan dat es, dan in 'Guàdəs 175. námən!“

Səl sūhd eäre kinnər un léawəd nû noch on jår, dan räüpəd 'Guàd dər Hær sə af un gièd eär sin hiäməlrikə. Də kùenink àwər héad leidə üm sə dréwgən al sin léawən lank.

Anmerkungen.

Vorstehendes märchen ist nach mündlicher mitteilung des schneiders Sangermann zu Hemer, aber in einer mundart der grafschaft Limburg, erzählt. Man vergl. „die khaben mit den goldenen sternlein“ in Bechstein's deutschem märchenbuche.

Güldenstern und Güldenkette. *kiətə*, f., kette; im kr. Hagen: *kiətə*, f., das t in dieser form rechtfertigt sich durch das lat. *catena*.

- 1) *int*, d. i. *in t* — *in ət* (*det*), in das, ins — *wiəsə* und *wischo*, f., wiese; mhd. *w e z e*, *w e s e*; märk. urk. v. 1396: *wissche*. z. II, 183, 3. — *stönnən*, standen, — 2) *miggə*, neu. z. III, 432, 257. — *louf*, n., laub, — *fuəgəl*, m., vogel. — *singən*; *sanh* (*sunk*), pl. *süngən*; *sungən*.
- 3) *tmekəs*, pl., dimin. v. *tmə*, biene; z. II, 209. — *süegən*, sögen, zu *sügən*. — *huānich*, n., honig. — 4) *blaud*, f., blüte; mhd. *bluo t.* — *müggə*, f., mücke; ags. *m y g g e*, schw. *m y g g a*. — *släugən trumməlskop*, schlügen burzelbaum; vergl. *trumməln*, sich wälzen, rollend fallen (vergl. *türmelk*; z. III, 284, 110). synon. ist *stoltərboltərn*. — *locht*, f., luft; vgl. *hecht*, heft, *klucht*, kluft, *lachter*, klapster, *s'gacht*, schaft, *s'gichtən*, schiften, *sticht*, stift u. a.; z. II, 96, 41. — 5) *üm rükə un strükə*, um rusch und busch. *rük*, m. (ostfr. *rüsk*), binse, rohr, wird mit engl. *reak* aus altem *riukān* (schwanken) entspringen. — *molkəntöiwər* (molkenzauberer), m., schmetterling überhaupt; bei Meschede: *molkəntaiwenər*. eigentlich gebürt der name nur denen, die man häufig in milchkellern findet; vgl. auch das süderl. *smandlecker* — schmetterling. — 6) *buzərsuəgəl*, m., bezeichnet vorab den citronfalter; vgl. engl. *butterfly*. — 7) *sleddə*, f., lichtung im walde; ags. *slād*, *slede*; engl. *glade*. unser *slād*, *slāz*, abschüßiges tälchen, wird dasselbe sein. da in berggegenden diese lichtungen zum holzfahren oder -schleisen dienen, so fallen sie meist in die abschüßigen tälchen. vgl. *slündərn*, *slindərn*; to *slither*, schlendern, *glandern*, to *slide*, to *glide*, — *baükən louh*, buchenloh (*Bocke-löh* bei Hemer), buchenhain. *louh*, n., ist zwar nicht mehr appellativ im sinne von wald, aber in unsren holzmarken so häufig — das kirchspiel Hemer zeigt über ein dutzend —, daß der märkische leser hier sofort einen buchenhain verstehen wird; vgl. unten zu 104 und zeitschr. II, 391, 2. — *sät*, *saß*, zu *sittən*. — *krüesəl*, m.; bunte gruppe; zu *krüs*, kraus. vgl. *krüesəl böimə*, baumgruppe. — 8) *meœ'kəs*, pl., mädchen.

- 9) *hir bütən*, hier draußen; z. III, 267, 3, 2. — *gənaitən*, genießen; alts. *niatan*. — *jortellən*, erzählen; z. III, 277.
- 10) *kwärn*, schwatzen, zu alts. *kwethan*; vgl. *kaudern*, *kauderwelsch*. z. II, 33. III, 121, 350 und unten z. 59. — *kikstərn*, kichern, setzt *kickən* voraus, welches in der bedeutung: „lauter hervorstoßen“ noch gebräuchlich ist; daneben kommt: *sik kikkən* = sich mucken, einen laut vor sich geben, vor, der grundbegrif wird „stoßen“ sein, vgl. to kick. zu der form halte man: *hukstərn* (von *hükən*, hocken) = sich hockend fortbewegen; *däkstərn* (von *dackən*, laufen), laufen mit starkem schalle der tritte; *ränkstərn*, lärm, geräusch machen; *rämstərn*, räuspern; *tüäkstərn*, von den tönen der gejagten amseln u. a. m. z. III, 133. — *ächter*, hinter; z. III, 427, 45.
- 11) *ær*, ehe; alts. èr. — *sik füär wuät haǖen* (sich vor etwas hüten) = etwas erwarten, selbst in gutem sinne; *haǖen*; *hodde*; *hod*. — *lätə*, spät; z. III, 266, 5.
- 12) *mi sal färlangən*, mich soll wundern. — 13) *küənink*, König; ahd. *chuninc* (zu *chunni*, n., geschlecht), der erste des geschlechtes. — *bullə*, bald; awestf. *bal do*. — *saükən*, suchen; *sochte*; *socht*. — *ba*, wo; z. III, 559.
- 14) *dennə*, auch *dianə*, von dannen, her, weg; alts. *thannna* für *than an*. — *häld*, holt, zu *hälən*. — *fröilən*, n., ledige dame von adel. — *kaisən füär*, kiesen zu; awestf. *kias an*. — 15) *med ens*, mit einmal, sogleich; z. III, 26. 282, 87. — *fin*, schön. — *assə*, als.
- 16) *wol*, wollte; über dieses und die folgenden gekürzten präterita s. z. III, 288, 8. — *junk wér̄ən*, geboren werden. — *dattə*, daß er.
- 17) *alleinich*, allein; z. III, 279, 20. — *wit gəkled*, weiß gekleidet. — *flessən*, flachsen, flachsfarben, blond. *fläsmaiər* wird im scherz ein kind mit solchen haaren genant; z. II, 279, 63. III, 174, 221.
- 18) *wiəweltə*, f., nur in dieser vergleichung, ein himmelblauer schmetterling, der blaüling (*blælink*, lycaena). *wiəbel*, *wiəwel*, *wimməl* bezeichnen im süderlande bald käfer, bald schmetterling. bei Warburg ist *wimmel* = schmetterling; bei Iserl. *pânwiəməl*, bei Bochum *peärrəwiəbel* = rosskäfer (z. IV, 258); vgl. alts. *wifil*; ags. *vifel*, *vibil*; ahd. *wibil*. — *kéik*, guckte, zu *kikən*. z. III, 432, 292. — *moch* (mochte) vertritt *mostə*, musste. z. III, 260, 17. ebenso z. 54. 90. 92.
- 19) *haddə dər niən ar'g in* = sie hatte arglos gesprochen, und: in ihren augen sprach sich unschuld aus. — 20) *winnən*, gewinnen; kinder als erwerb der ehe; z. III, 432, 290 und unten, z. 85. — *jüngeskən*, n., jüngelchen.
- 20) *stärnə*, f., stern. — *buärst*, f., brust; z. III, 279, 29.
- 21) *dèirnkən*, kleine dirne; z. II, 41, 10. — 22) *kwäm*, kam; z. IV, 263, 19. — *fraulu'ə*, frauenzimmer; z. III, 267, 9. — *putsich*, possierlich, lächerlich; z. III, 267, 7. — 23) *hardə*, hart, sehr, laut.
- 24) *ant lestə*, an das letzte, zuletzt. — *r* = *är*, ihrer, deren; z. III, 476 ff. — *Drückən* für *Drüdkən*, Gertrudchen; z. IV, 47, 5. — *hek* = *hewə ik*, habe ich. — 25) *meärgən-blaümken*, marienblümchen, bellis, Nemnich, I, 589, de gegen z. IV, 177. in ähnlicher weise erforschen: unsere mädchen die ankunft einer geliebten person: *hä küand*; *hä küand nit*; *hä küand*; u. s. w. um über den liebhaber zu bestimmen, werden beim ausplücken der strahlblättchen

auch die formeln: „*éädælman, beädælman, köstær, pastör*“ oder hchd.: „ich liebe dich, von herzen, mit schmerzen, klein wenig, gar nicht“ angewendet. vgl. Firm. Völkerst. II, 782, ferner das bei Walter v. d. Vogelweide erwähnte *meßen eines strohhalms mit: si tuot, si entuot, si tuot etc.* — 27) *plucht*, gepflückt. — *weffi*, wollen wir.

- 26) *krid*, kriegt, bekommt; z. III, 267, 14. — 27) *bléæ'ken*, n., blättchen, zu *blad*, pl. *bla'r* und *bléæ'r*. — *klappen*, klatschen; z. III, 366, 27.
- 29) *mø*, man, für *men*. *mø siæd insgælikø* ist die formel, mit der unsere landleute sprichwörter anführen. *insgælikø*, insgemein, steht wol für *intgælikø* — auf gleiche verhältnisse anwendbar, unter gleichen umständen. wäre der ausdruck nur anführungsformel, so ließe sich entstellung aus alts. *is gelika* vermuten. — *huarkær*, horcher. — 30) *kær*, f., mal; vgl. ital. volta; z. II, 79, 10. — *sik slægøn*, sich eraügnen; vgl. holl. *slagen*.
- 31) *nægedø*, f. (*næchtø*), nähe, ahd. *nâhida*; z. IV, 127, 10. — *taulustørn*, zuhorchen; z. III, 432, 287. — 33) *red sik nà*, eilen nach, zu *ratøn* (= *rai-dæn*, mnd. *reyden*), bereiten; prät. *reddø*, ptc. *red*.
- 34) *daud* (sie) tun (setzen). so vertritt *dauøn* häufiger als im hchd. andere zeitwörter. — 36) *dø - dai*: der artikel wird oft durch das demonstrativ wiederholt. — *sinnigø*, eigentlich: mit sinn, besonnenheit, vorsicht; dann per conseq. sachte, leise. — *tæræggø*, zurück.
- 37) *dra'*, schnell; ahd. *drâto*, mnd. *drâde*; ebenso z. 51. — *at*, als.
- 39) *færkundskoppøn*, auskundschaften. — *bà*, wo. — *wuønaftich*, wohnhaft. der ausfall des *h* schon im mnd. *wonaftich*, daneben (urk. v. 1390) *won-hach'tig*. — 40) *fröndskop*, f., freundschaft, bezeichnet oft „verwandtschaft“ wie schon im mhd. und noch dän. *frændskab*.
- 42) *gømaüdø*, n., gemüt, alts. *gimuodi*. man hört häufiger *gømaütø*, eben *so gøblaütø*; überhaupt geneigen unsere mundarten dahin, die endung *dø* nach einer schweren sylbe *tø* auszusprechen; vgl. unten zu 45, 52, 80.
- 43) *hof* (*hoftø*), zu *haüwøn*, nöthig haben, brauchen; holl. *behoeven*; unten, z. 91. — 45) *nit-øn*, nicht. diese doppelte verneinung wird immer seltener. — *güntøn*, gönnten; *'guntø*; *gund*. — *nämmøs*, niemand; *ümmøs*, jemand. das *es* scheint aus *ands* abgeschwächt, vgl. *vnbekhumert van imands* (märk. urk. v. 1550); aber auch aus *iemand* konnte *ümmøs* entstehen, vgl. unser *barwøs*, welches schon mnd. *barved* lautete. — *spai'*, von menschen, pferden, namentlich aber von katzen gebraucht, bedeutet feindselig scheu, dann häßig. das wort stammt vermutlich aus dem prät. von *s p i w a n*, welches jetzt bei uns noch zuweilen *spæig* lautet. nicht verschieden wird von unserm *spai'* das mnd. *spei*, *spê*, *spee* sein, wenn auch statt des allgem. begriffes: feindselig, krankend, beleidigend, der speciellere: spöttisch, höhnend, vorwieg. man vgl. Schüren's Teuton., R. V., Theophil (Hofm.), Spil f. d. Upst. (Ettmüller). Ettmüller vergleicht mhd. *spæhe* (zu v. 1824).
- 47) *aisk*, hier häßlich im sittlichen sinne: höse; z. II, 135: *aisich*, *aislik*, schaurig; *et aisæt mi*, mir grauet. — 49) *sik nik's útstan* (ausstehen) *latøn* — sich nichts merken lassen. *útstan*, sichbar werden; *sik* ist dativ der beteiligung. — *tiøgøn*, gegen; z. III, 266, 3.

- 51) *fastə*, fest; z. III, 42, 42. — *gift*, m., zorn; z. III, 188, 33. — *faülən*, fühlen.
- 52) *jüntən*, fanden; vgl. oben 42, 45. — 54) *echtefrau*, ehefrau: ebenso z. 83: im *echtestanne*, im ehestande.
- 56) *glof* (*gloftə*), *lof* (*lostə*), glaubte. — *tə wanstan*, wenigstens; von alten leuten häufig gebraucht, sonst selten. es dürfte von *wan* (deficiens) abstammen. z. III, 187, 31.
- 59) *krām*, m., wochenbett, wochen; *krāmen*, wochenbett halten. man (westf. anz. 1804) hat darin versetztes karmen (lamentari) finden wollen; es ist aber wol hchd. *k rām*, *k rāmen*, zusammengezogen aus *k rād e m* (lärm, geschäftige unruhe), *k rādemēn*, wie ja der *krāmherr* (*krāmhær* = kindesvater) euphem. sagt: *fi sid in dər unrauə*. für unser nd. ist ein altes *k rād a m* zu vermuten. — 60) *wisəmou'ər*, weise mutter, hebamme; vgl. sage-semme.
- 61) *təfüeren*, zuvor. — 63) *dərwilə at*, derweile (während) daß. — *dər*, *da*. — *lied*, liegt. — *wərd*, werden.
- 64) *op sid dān*, auf seite getan (gebracht); vgl. oben 34. — *tərnā* für *dərnā*, darnach, nachher. — *seggənfür*, sagen zu. — *rū'ekəs*, hündchen; z. III, 263, 87.
- 65) *bäd* (alts. *b i u d i t*), (ent)bietet = meldet, zu *baīən* (alts. *b i a d a n*); *boud*. pl. *bu'ən*; *buà'ən*. — 66) *s'guməd*, schäumt; vgl. *s'gām*, schaum.
- 68) *daipə*, tief; *deppər*; *depst*. — *luāk*, n., loch. — *män*, nur; z. III, 261, 40.
- 70) *dæ'*, that. — *emə* (= *énemə*), einem; vgl. z. IV, 253, 97.
- 71) *frēid*, 1) was sinnlichen oder geistigen einwirkungen viel widerstand leistet; z. b. *frēid flēis*, zähes fleisch; *hä häld sik frēid*, sein körper trotzt allem; *hä es frēid oppəm tānə*, er hat haar auf den zähnen. 2) was rauh oder stark auf anderes einwirkt: *frēiə locht*, rauhe luft. *en frēid wtf* kann sein: a) deren körper viel erträgt; b) die hart und gefühllos ist, und c) per conseq. die ihrer umgebung das leben sauer macht. vgl. alts. *w rē th*, dirus, atrox. altes *wl* und *wr* pflegt in unserer mundart fl und fr zu werden. — *wus*, wuste.
- 73) *fər's'gīnən*, durch sonnenschein zerstört werden. — 74) *fərkällən*, durch kälte zerstört werden. — 76) *flaitən*, fließen.
- 78) *grīmeln* oder *grimən*, dämmern; meist vom morgen, doch auch vom abend: *grīmelstunnə*. vgl. *grīma* und Grimm, myth. 217. — *wendungə*, f., richtung, gegend; vgl. ital. *alla volta di* —. 79) *s'giəp*, n., schiff, heißt auch der flußkahn. — *fan færingəs* (auch *færingə*), von fern, von weitem; vgl. *fan ålingəs*, von alter (früher) zeit her, wofür eine urk. v. 1482: van ayldinges bietet. — 80) *sik snellən*, sich beeilen; *snalte*; *snald*. es setzt awestf. *snellian*; *snalda*; *snald* voraus; vgl. *tellən*; *taltə*; *tald* = alts. *tellian*; *tald*; eben so *s'gellən* (schälen); *s'galtə*; *s'gald*. über das abweichende *tə* vgl. oben 42.
- 81) *ink*, euch (jetzt plur.), oberd. *enk*; z. II, 244. — 82) *dat was fan oursäkən* = (die freude) war begründet. — 84) *təhoupə*, zusammen, beisammen; z. III, 265, 2 und unten, z. 98. — *optreckən* (aufziehen), erziehen. *treckən* (*trok*; *trockən*; z. III, 268, 28) ist bräuchlicher als *taihən*.
- 85) *sinnər* (für *sindər*), seitdem, seit, aus alts. *s i th ə r* (zu *s i th*); daneben auch *siddər*, *siədər*, *sir*, *sid*; z. II, 180. — 86) *laiwedə*, f., liebe; awestf. *liabitha*.
- 87) *ungəlounəd*, unbelohnt.

- 88) *särtəns*, sofort; z. III, 551, 27. — *plēægællərn*, pflegeeltern. — *scēgn̄*, sahen, zu *saihən*; *sāg*: *saihən*.
- 89) *wössən*, wachsen, zu *wassən*; *wōs*: *wassən*. — 90) *möchtən*, musten. — *üm dat*, damit; holl. o m d a t. — *swär*, schwer; alts. *s wār i*.
- 91) *wour'* (für *wourdə*); pl. *wöirən* = ward: wurden. aus dem alten pl. w u r t h u n entsprang word e, dessen o schon mind. zu ö und oī gedehnt ward; vgl. *dourd* = alts. *durth*, trespe; *sound*, fort. — *in kuārt*, in kurzer zeit. — *wualstaänd*, wohlstehend, wohlhabend, vgl. *wohlstand*. — *hoftən*, branchten.
- 92) *füär dər tid* (vor der zeit), früher. — 93) *dæn* (für *dædən*), taten. — *trūlik*, treulich. — 94) *män ichtəns*, nur irgend; vgl. *icht* (*iv wiht*): z. III, 277, 2. — *bədainəd* (bedient), dienlich, passend. — *nättə*, nütze. — *dā — innə*, darin. — *niks*, verstärkte verneinung wie nihil für nōn.
- 95) *sumich*, säumig, läufig. — *anneämən* (annehmen), oft für lernen, begreifen: *də jungə niəmd 'guəd ən*: vgl. accipere und franz. apprendre.
- 96) *han* (für *haddən*), hatten. — *wiətənskop* (wissenschaft), kenntnisse. — *jārə unjārə*, viele jahre. — *öller* und *ellər*, älter.
- 99) *sin-ſi*, sind wir. — 100) *'at wāter af*, stromabwärts.
- 101) *naümən*, nennen = awestf. *nuamian*, aus *nuamo* (nōmien), welches aus dem ptc. *num an* (zu *n i m a n*) j. *nuämən* entspringen konnte. mit der ursprünglichen kürze des vocals hat es seine richtigkeit, da aber das mnd. *nōmen* eine zusammengedrängte brechung enthält, so wird man es füglich *nōmen* schreiben; vgl. gesch. d. d. spr. 848 und Höfer B. W. 201. — *tattə* und *tātə*, vater; auch ital. *tata* (C. Cantù). unser wort mag das goth. *atta'señ*; vgl. z. III, 320. 334. — *siffi*, sind wir. — 101) *u*, euch.
- 103) *nēi*, nein; vgl. *mə* für *men* (man). — 104) *sal mi 'Guād sc. helpən*; *bəwārən!* — *laigen*, lügen; *lou'g*; pl. *luagən*; *luagən*; vgl. altwestf. *liagan* mit der grundbedeutung verbergen; daher *louh* der verborgene und darum verbergende ort = wald; *löignən*, die wahrheit verbergen, läugnen.
- 105) *as bu*, als wie. — *twarəns*, zwar. wol nicht, wie *ichtəns* und and., mit der adverbialendung *ens* gebildet, sondern aus alts. *te wārun sc.* wordun mit zugetretenem *s*. — *ink*, euch: s. oben, z. 81.
- 107) *buāwən imme lannə*, oben im lande, im oberlande. — 108) *deärummə noch*, darum noch = darum doch. — 109) *like*, gleich, ebenso; z. II, 541, 134. — *dāern*, dauern, sich gedulden. — *biffi*, bis wir. — *fərlöf*, m., erlaubnis; dän. *forlov*; alts. *orlof*. der ursprünglich lange vocal (vgl. ags. *leaf*) litt wie in andern fällen durch die folgende aspirata.
- 111) *unnöi*, ungern, alts. *uno thi*. man sagt *nöi*, *nöid*; comp. *nöifər*, mhd. *n o d e* (R. V.) mit apocope des u. — 112) *beädəln*, betteln. *biddən un beädəlen* alliteriert oft wie „bitten und beten“. — *tau'giəwən*, zugeben.
- 117) *seggen tiəgən* (gegen), sagen zu. — 119) *bi*, mit acc., zu.
- 120) *tau'giəwən*, zugeben. — 121) *ümmərwē'g*, immerweg, immerfort.
- 122) *oppət lestə*, auf das letzte, zuletzt. — 123) *duənə bi*, dicht bei. *duənə* ist strictus, stretto, étroit. altwestf. lautete es *wol thunno* und lag diesem worte wie dem verwandten *thunni* (dünne), ein verbum *thinan* (*thinnan*) = spannen (dehnen), zusammendrücken und per conseq. auch ersticken; er-

trinken, zu grunde. vielleicht ist unser *duənə* (für *dunne*) das engl. *dun* bei Shaksp. Rom. I, 4: *dun* (trunken) 's the mousē, the constable's own word. If thou art *dun* (der ertrunkene, sc. gaul des volksgebrauchs), we'll draw thee from the mire. *drunken as 'ne mās* ist westfäl. redensart, vgl. auch Soest. Dan. 200, und es kann für *drunken* sehr wol das in diesem sinne eben so bräuchliche *duəne* früherhin angewendet sein. vgl. z. III, 283, 107. — *sluàt*, schloss. — *inkærən*, einkehren.

- 124) *wèird*, wirt. *èi* vor *r*, *h* entspricht der goth. brechung *ai*.
 127) *füär teærungsə*, für (zur) zehrung. — *nöidich*, nötig. — *op dat*, darauf.
 128) *dər — san*, davon. — *gərōchtə* für *gərōflə*, gerücht; zu *raupən*, awestf. *hraupan*; z. III, 41, 15. ähnlich gehört *brûd-löchtə* (*brûdlocht*), brautlauf, zu *loupən*. — 130) *unsachtə* (unsanft), unbequem; awestf. *unsäfsto*. — *unliedich*, unledig, d. h. leiblich oder geistig in unruhe.
 132) *èirst*, erst; alts. *èrist*, zu *è.r.* — *üm dat* (um daß), damit. — *köstən*, kosten, fordert nicht kost (eßen), sondern *köstə* zum singular. — 133) *iəkə* für *ickə*, nachdrückliches ich.
 137) *finstər*, n., fenster. — *flügəd*, fliegt, zu *flaigən*, awestf. *fliajan*.
 138) *ś'gütəl* für *ś'güttəl*, schüssel; mund. *schottel*, lat. *scutella*.
 139) *stuàwe*, f., stube (ml. *stupa*; it. *stufa*; fr. *étuve*); vgl. *stuwən* und *stuàwən*, dämpfen, schmoren, ferner mit abgef. s unser *tuàwən*, stark rauchen (von öfen); z. III, 284, 121. was eigentlich eine stube ist, kann der fremde in Westfalen häufig — nicht sehen, denn das leiden die augen nicht.
 140) *wárś'gauən*, das wahre zeigen (to show), warnen; holl. *waarschuwen*. — *eätəd*, eßet. — *löiwən*, glauben; *loftə*; alts. *gilobian*.
 141) *dər — innə*, darin. — *fər'gift*, n., gift, zu *fər'giwən* (vergeben), durch eine gabe umbringen, vergiften. — *kolk*, m., (waßer) loch. bei mangelnder lautverschiebung dürfte es mit *küələn* (höhlen, wühlen), *kùlə* (grube) und *χοῖλος* zusammenhangen. — *ś'guddən*, schütten; *ś'guddə*; *ś'gud*.
 145) *dərbütən*, da draußen. — *maütə*, f., zusammenkunft, begegnung; vgl. goth. *môta*, ags. *môte*, mwestf. *in de móte* (Lud. v. Suchen), engl. *mote*, folk-mote. für das awestf. ist *muati* anzusetzen. z. III, 278, 10.
 146) *bünennən* = *wà an endən*, wo in der gegend, wo, woher; z. II, 139. dafür auch: *bà san ennen* = woher. auf dem Hunsrück: *ende* = ort.
 149) *nuś'girich*, *nuś'girich*, beßer *nisgirich*, neugierig, zu *scire*, cura; vgl. curiosus. — *bə'giəwənhaid*, begebenheit, für schicksale, abenteuer.
 151) *fattərstund* = *färd tər stund*, sofort zur stelle. — *hèit*, heiβ.
 152) *twiwəln*, zweifeln, zu *twiwlə* für *twifal*. auch in *èiwləd* (einsalt, einfach) und *barwəs* (barfuß) hat f diese abschwächung erlitten. — *eäm ân'gàd*, ihn angehn. — 153) *küssən*, ags. *cyssan*, gehört zu den wörtern, deren anlautendes k keine verschiebung erlitten hat, so dass es sich unentlehnt an *xvēt* schließt. — 154) *iək sin*, ich bin; z. III, 41, 20.
 156) *hålən*, holen; *håldə*, aber auch *hel*, *hol* (von *hällən* entlehnt); *håld*; (alts. *halōn*; *gihaloda*; *gihalod* und franz. *hale r*).
 158) *fan sik selwər*, von selbst, aus eigener bewegung. — *tugən*, zeugen.

- 159) *førordéilen*, verurteilen. — 161) *uàpən slættən*, aufschließen. wo hchd. *auf* den begriff „offen“ einschließt, verlangt das nd. adjectivische anlehnung ans object. die augen auftun, hieß alts.: *o gun opana gi duan* und heißt noch: *də ougən uàpən dauən*. — 162) *læn*, gelitten. solche ptc. behalten auch da reines i, wo man diesen laut sonst mit ej vertauscht. die länge des vocals ist ein ersatz für die vorhanden gewesene geminate (dd). eben so wird man nur *küel* (nicht *kéjel*) sprechen, weil die form aus *kiddəl* (kittel) für *kirdel* entstanden ist. 163) *s'giəm*, m., oder *s'gem*, m., schatten, schemen, alts. *s cim o*. — *lebännich, labännich*, lebend. mit anomaler tonstelle, wie beim hochd. lebendig. im Bergischen hört man öfter *lēbəndich, lēwəndich*.
- 164) *hulən* (heulen) statt des jetzt in unserem nd. abhandenen weinen. — *afbid-dən*, abbitten. — 165) *eær*, betontes ihr. — *andān*, angetan.
- 166) *wîr*, wieder. — 167) *wèit 'Guàd*, weiß Gott.
- 168) *næmlik*, ebenso, desgleichen. wol hervorgegangen aus dem gebrauche von *də næmlike* für derselbe. — *wèih*, weh. — *wir*, wieder; vgl. *six* für *sid-dər, siédər*. — 169) *wainich, wennich, wiənich*, wenig, soll wie *wêna c* (miser) zu *weinôn* (flere) gehören. passender mag es aus dem prät. *kwéin* unseres st. vbs. *kwinən* (klein, kümmerlich, elend sein) geleitet werden. da die nebenform *kwimən* lautet, so erscheint *kùm* (kaum) als nah verwandt mit *wainich*. — *lammi* für *lat mi*, laß mich.
- 170) *førslitən*, verschleißen, verbrauchen; dulden, ertragen; alts. *forslitan*.
- 172) *tuh's*, ziehst, zu *taihən*; *tou'g*; *tuàgən*. — *dau*, thu, zu *dauən*.
- 177) *afraupən*, abrufen, euphem. sterben lassen. — 178) *'giəd*, gibt. — 179) *lēida dreøegən*, leide getragen.

Iserlohn.

F. Woeste.

Ostfriesische Mundart.

Der Ring.

•t is doch •n êgen ding,
Sô •n blanken, gollen ring,
Ik kik' hüm an un krîg •t mîn. dâg' ni' sat.
Ik drei' hüm hen un wèr *),
Un sücht' un šimelér,
Un legg' •k hüm hen, den sünd mîn ôgen nat.

5.

*) *wèr* = *wær*. Hiernach ist die Bezeichnung der Aussprache in dem Aufsatz Z. IV, 121 zu berichtigen, wo durch Versehen des Einsenders Acut und Gravis regelmässig verwechselt sind, so dass é (sollte è sein) = æ auszusprechen ist (Z. IV, 126, 2) und è für é steht. Die gleichfalls unrichtig dort bezeichneten à und ò sind für kurze a und o zu nehmen.